

*Бабчук Ю. Й.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Бабій С. М.,**кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

БІЛІНГВІЗМ ЯК СОЦІО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Анотація. Стаття присвячена опису білінгвізму, виявлення соціальної природи поняття, ілюстрації тлумачень терміну, послідовності висвітлення соціолінгвістичних та культурних аспектів його вивчення.

У статті йдеться про проблеми вивчення білінгвізму у процесі розвитку сучасного суспільства та представлено опис явища білінгвізму в аспекті соціокультурної та мовної взаємодії. Авторами статті розглянуто двомовність у соціолінгвістичному плані та визначення поняття білінгвізму як невід'ємної ознаки творення культурних процесів. Проведено аналіз різних визначень явища білінгвізму та виявлено соціальну природу білінгва. У статті виявлено різні види білінгвізму наголошено на важливості соціальної природи білінгвізму. Наведено різні визначення терміну білінгвізм, розглянуто випадки білінгвізму, зокрема монолінгвізм та пасивний білінгвізм.

Автори відзначають важливість значення поняття білінгвізму/ двомовності не лише у соціальній але й культурній взаємодії. Проілюстровано широке і вузьке поняття білінгвізму. У статті автори аналізують соціолінгвістичний аспект у дослідженні білінгвізму, виявлено типи білінгвізму у рамках зазначеного аспекту.

Виявлено сприяння підвищенню ефективності білінгва, окреслено перспективу подальшого дослідження явища двомовності. Авторами статті описано вплив чинників на розвиток білінгвізму як соціо-культурного явища, утворення єдиних освітніх просторів. Представлено погляди вітчизняних та зарубіжних лінгвістів щодо вивчення явища двомовності та подано різні тлумачення поняття білінгвізм. У статті автори зазначають появу нового лінгвокультурного простору, що представлено інтерференцією. Проілюстровано необхідність вивчення комплексу проблем, пов'язаних з функціонуванням двомовності та її інтеграції. В статті також запропоновано нові підходи дослідження інтерференції в етноспецифічних та лінгвокультурологічних аспектах. У статті проаналізовано необхідність вивчення проблем пов'язаних з формуванням та функціонуванням двомовності.

Ключові слова: білінгвізм, сприйняття, соціо-культурне явище, білінгв, інтерференція.

Постановка проблеми. Зростання інтересу до проблем білінгвізму в сучасних мовознавчих студіях, зумовило зростанням інтересу до питань мовної політики та планування, мовної екології, мовних контактів тощо. В свою чергу це стало поштовхом до пошуку соціально детермінованих чинників формування білінгвізму [1].

Події останніх років, що відбуваються у політико-економічних і соціально-культурних сферах нерозривно пов'язані з прагненням України до відкритого суспільства та інтеграції в єдиний європейський культурно-освітній простір [2]. Міжнародні відносини, що стрімко розвиваються, ведуть до тісної взаємодії різних культур і цивілізацій. Розвиток відкритого інформаційно-комунікативного простору створює передумови та умови для розповсюдження двомовності або білінгвізму як провідної тенденції мовного розвитку сучасного суспільства. Як наслідок цієї ситуації є інтерференція-володіння кількома мовами [1].

Сучасні дослідження мовної практики передбачає вивчення явища білінгвізму. Вияв таких категорій як правильність мови, спеціальні термінологія, риторичні та дискурсивні практики залежить саме від контактування однієї мови з іншою. У ситуації білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у певних комунікативних ситуаціях залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту [2].

Аналіз останніх досліджень. Традиція вивчення двомовності в закордонній лінгвістиці склалася досить давно. Вагомий внесок у її дослідження зробили іноземні вчені У. Вайнрайх, К. Бейкер, Ф. Грожан, Ч. Фергюсон, Дж. Фішман, Р. Белл, У. Ламберт тощо. Найпопулярнішою працею з теми взаємодії та контактів між мовами й діалектами є праця У. Вайнрайха «Мовні контакти», де практику паралельного користування мовами науковець називає двомовністю, а осіб, які її здійснюють, двомовними [3, с. 22]. У дослідженнях іноземних науковців термін білінгвізм трактують як володіння двома мовами на рівні носія мови (Л. Блумфілд), як можливість формувати закінчені й змістовні вислови іншою мовою (Е. Гауген), термін білінгвізм використовують, аби описати дві мови, що співіснують у свідомості індивіда (К. Бейкер) тощо.

На сьогодні існують різні визначення білінгвізму. Загальноприйнятою вважають дефініцію американського лінгвіста У. Вайнрайха, який білінгвізмом називав практику наперемінного використання двох мов [3, с. 22]. На сьогодні, багато мовознавців в основу визначення білінгвізму кладуть не рівень володіння мовами, а почергове їх використання. Зокрема, представимо визначення білінгвізму за В. М. Брициним, що подано в енциклопедії «Українська мова», а саме як практику індивідуального або колективного використання кількох мов в межах однієї держави або соціальної спільноти у певних комунікативних ситуаціях [4, с. 131].

Метою статті є визначення поняття білінгвізму як соціально-культурного явища інформаційного простору.

Білінгвізм як сучасне соціально-культурне явище розвивається під впливом багатьох чинників, а саме посилення ролі соціокультурного компонента; вивчення культури інших країн і більш глибоке усвідомлення своєї власної культури, участь в «діалозі культур»; – створення єдиних освітніх просторів (загальноєвропейського та міжнародного освітнього просторів) і, як наслідок, прагнення людей до досягнення загальноєвропейського рівня володіння іноземними мовами; а також розвиток світового інформаційного простору, стрімке поширення таких сучасних інформаційних і комунікаційних технологій як телебачення та Інтернет, різних засобів масової комунікації; – використання нових інформаційно-комунікативних технологій, розвиток дистанційної форми навчання, навчання в режимі on-line та ін. [5]. Значення білінгвізму як соціокультурного явища сучасного суспільства незаперечне, оскільки поява двомовності сприяє зближенню народів, мирному вирішенню питань співіснування, виробленню навичок шанобливого ставлення до культури і мови, традицій і звичаїв інших народів, формуванню загальних завдань і цілей у процесі інтеграції. У цьому контексті білінгвізм як тенденція мовного розвитку сучасного суспільства дає людині можливість усвідомити своє місце і свою культуру в діалозі культур і цивілізацій у процесі співробітництва та кооперації з іншими людьми [2].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи білінгвізм у соціолінгвістичному плані розуміють «співіснування двох мов у межах одного мовленнєвого колективу, який використовує ці мови у відповідних комунікативних ситуаціях, залежно від різних параметрів комунікативного акту» [5]. Слід зазначити, що основна увага зосереджена не на рівні володіння кожною з мов, а на функціонуванні мов у мовленнєвому колективі та є проявом функціонального або соціального білінгвізму [2]. Розрізняють інші види білінгвізму, а саме категоріальний або академічний, окремі підвиди якого взагалі не передбачають володіння мовою у процесі комунікації. Для прикладу представимо технічний білінгвізм, а саме вивчення мови для роботи зі спеціальною літературою [3].

Соціальна природа білінгвізму видається безсумнівною. Деякі вчені (У. Лабов, І. Джонсон) розглядають білінгвізм не лише як соціальне явище, але й використовують із стилістичною метою. Як наслідок, в соціальному плані надається перевага тій чи іншій мові залежно від ситуації. У зв'язку з вище зазначеним, соціального значення набуває ставлення до кожної з мов в умовах білінгвізму в групах, соціальних верствах та загалом у суспільстві. Важливу роль відіграє і зв'язок соціальних оцінок, не лише реакції на зміну ситуації спілкування з явищем переключення коду [2, с. 125]. Отже, поняття білінгвізму розглядають у двох аспектах Наведені вище твердження соціолінгвістичному та комунікативному. З огляду на зазначені вище твердження, визначимо, що білінгвізм – це здатність індивіда або мовної спільноти по чергово використовувати дві або декілька мов для забезпечення комунікативних потреб [5].

Слід розмежувати широке і вузьке розуміння білінгвізму. У широкому розумінні білінгвізм, в даному випадку субординативний це практика по чергового використання двох мов, коли кожен мовець, вважається білінгвом, якщо використовує елементи двох мов незалежно від рівня мовної компетентно-

сті у кожній із них. Вузьке розуміння білінгвізму – можливість зіставляти знаки кожної з мов безпосередньо із сигніфікатом, не використовуючи як посередника іншу мовну систему [2]. Ми дотримуватимемося саме вузького розуміння білінгвізму. Білінгвом у вузькому розумінні буде мовець чи мовний соціум (в умовах масового білінгвізму), який послідовно і регулярно на даному етапі використовує дві мови для забезпечення своїх комунікативних потреб, які здійснюють інтерферуючий вплив одна на одну. Слід розглянути випадки обмеженого білінгвізму, коли мовець стає білінгвом на обмежений час, а потім знову повертається до монолінгвальної практики (випадки тимчасової трудової міграції). Повертаючись до монолінгвізму, мовець відразу не втрачає навичок спілкування іншою мовою, але не використовує їх у жодній комунікативній ситуації (пасивний білінгвізм), тому з точки зору лінгвістичного розуміння не є білінгвом [2; 3].

Вивчення білінгвізму в певних соціальних умовах неоднорідне і містить цілий ряд конкретних дослідницьких проблем. Серед перспектив досліджень у цьому напрямку слід відзначити, зокрема, проблему ступеня володіння обома компонентами білінгвізму (мовної компетенції), проблему ситуативної реалізації знання першої та другої мов та питання кодового переключення, проблему специфіки формування «образу світу» у білінгвів і т. ін. Розв'язання цих дослідницьких проблем дає можливість чіткого теоретичного обґрунтування прикладних досліджень білінгвізму і суміжних понять [2].

Розглядаючи двомовність як основну тенденцію мовного розвитку сучасного суспільства, слід зазначити, що інформаційні процеси в сучасному світі привели до корінних соціальних змін, і поряд з інформаційною революцією, людство є свідком мовної революції, в основі якої лежать соціально-комунікативні процеси білінгвізму [6].

Розвиток глобальних білінгвальних (мультилінгвальних) процесів сучасності пов'язано, насамперед, з цінністю переданої інформації. Зважаючи на такі сучасні інформаційні та комунікаційні технології як телебачення та Інтернет, різні засоби масової комунікації, сучасний білінгвізм стрімко поширюється по всьому світу [2]. Розширення меж світового інформаційного простору в сучасному суспільстві робить обмін інформацією на білінгвальному основі найважливішим чинником функціонування єдиного міжкультурного простору. Будучи своєрідним перетином як мінімум двох мов, білінгвізм сприяє формуванню у людини нової інформаційної культури. Володіння іноземними мовами полегшує сприйняття іншої культури, надає можливість активно функціонувати в соціально-інформаційному просторі сучасного співтовариства [7; 8; 9]. Білінгвізм стає ознакою культури, і необхідність усвідомлення цього явища в контексті освоєння культурних цінностей є найважливішим завданням сучасного етапу розвитку цивілізації. Проте інтерференція (вперше цей термін виник у Празькій лінгвістичній школі, де вона визначалася як процес відхилення від норм контактуючих мов) як процес та результат процесу мовлення становить порушення носієм двомовності та багатомовності правил співвідношення контактуючих мов, які проявляються в його мові у відхиленні від норми [9]. Інтерференція – це невід'ємна складова частина процесу повільного, поступового проникнення того чи іншого іншомовного елемента в систему сприймаючої мови. Таким чином, необхідність вивчення комплексу проблем, пов'язаних з формуванням і функціонуванням двомовності, значно зросла в умовах

нової хвилі всесвітньої інтеграції. Білінгвізм як соціальне явище набуває все більшого значення і стає важливим атрибутом інформаційного суспільства [5].

Висновки. Вивчення явища білінгвізму в певних соціальних умовах неоднорідне і містить цілий ряд конкретних дослідницьких проблем. Серед перспектив досліджень у цьому напрямку слід відзначити проблему ступеня володіння обома компонентами білінгвізму (мовної компетенції), проблему ситуативної реалізації знання першої та другої мов та питання кодового переключення, проблему специфіки формування “образу світу” у білінгвів; виявлення впливу мовної картини світу на іншомовний акцент білінгва; дослідження особливостей процесів кодування смислу в інтерферованому мовленні білінгвів [2; 6].

Зростання ролі англійської мови як засобу міжкультурного спілкування, вбачає дослідження інтерференції з урахуванням етноспецифічного та лінгвокультурологічного аспектів. Розв’язання цих дослідницьких проблем дає можливість чіткого теоретичного обґрунтування прикладних досліджень білінгвізму і суміжних понять [5; 10].

Література:

- Палінська О.М. Білінгвізм в аспекті соціально-мовної взаємодії. *Вісник Львів. Ун-ту*. 2004. Серія філол. Вип. 34. Ч. I. С. 340–345.
- Рибіна Н.В. Білінгвізм та інтерференція як тенденції мовного розвитку сучасного суспільства: проблеми та способи їх вирішення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 59. С. 176–178.
- Вайнрайх У. Языковые контакты. Київ. 1979. 263 с.
- Русанівський В. Українська мова / енциклопедія. Київ 2004. 824с.
- Directory of higher education institutions in the European Community. Second edition : Task Force for Human Resources, Education. Brussels, Luxembourg, 2004. 567 p.
- Малишева А.В. Проблема визначення терміну «мовна інтерференція» веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/malisheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna-interferentsiya/> (дата звернення: 07.06.2023).
- Moyer A. Foreign Accent: The Phenomenon of Non-native Speech. Cambridge, 2013. 218 p.
- Шовгун Н.О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп. *Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка*. 2000. 176 с.
- Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. Київ. 2000. 284 с.
- Moyer A. Foreign Accent: The Phenomenon of Non-native Speech. Cambridge, 2013. 218 p.
- Валігура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): дис. доктора філологічних наук: 10.02.04. Київ, 2010. 375 с.
- Munro M. Foreign Accent and Speech Intelligibility. *Phonology and Second Language Acquisition. Studies in Bilingualism*. 2008. Vol. 36. P. 193–218.
- Strange W. Cross-language phonetic similarity of vowels: theoretical and methodological issues. *Language Experience and Second Language Speech Learning: Bohn, O.-S., M. J. Munro (eds.)*. 2007. P. 35–56.

Babchuk Yu., Babii S. Bilingualism as a socio-cultural phenomenon

Summary. The article is devoted to the description of bilingualism, the identification of the social nature of the concept, the illustration of the interpretations of the term, the sequence of highlighting the sociolinguistic and cultural aspects of its study.

The article deals with the problems of studying bilingualism in the process of development of modern society and presents a description of the phenomenon of bilingualism in the aspect of socio-cultural and linguistic interaction. The authors of the article considered bilingualism in sociolinguistic terms and defined the concept of bilingualism as an integral feature of the creation of cultural processes. The analysis of various definitions of the phenomenon of bilingualism was carried out and the social nature of the concept was revealed.

The article identifies different types of bilingualism and emphasizes the importance of the social nature. The authors note the importance of the concept of bilingualism not only in social but also in cultural interaction. The broad and narrow concept of bilingualism is illustrated. In the article, the authors analyze the sociolinguistic aspect in the study of bilingualism, identified the types of bilingualism within the framework of this aspect.

The promotion of increasing the effectiveness of bilingualism is revealed, and the perspective of further research into the phenomenon of bilingualism is outlined. The authors of the article describe the influence of factors on the development of bilingualism as a socio-cultural phenomenon, the formation of unified educational spaces. The views of ukrainian and foreign linguists regarding the study of the phenomenon of bilingualism are presented and different interpretations of the concept of bilingualism are shown.

The authors noted the emergence of a new linguistic and cultural space represented by interference. The need to study a complex of problems related to the functioning of bilingualism and its integration is illustrated.

The article also proposes new approaches to the study of interference in ethno-specific and linguistic-cultural aspects. The article analyzes the need to study problems related to the formation and functioning of bilingualism.

Key words: bilingualism, perception, socio-cultural phenomenon, speaker, interference.